

1916 Yılı Kırgızistan İsyanı (Rus İmparatorluğu'nun Sömürge Politikasına Karşı Kırgız Halkının Millî Kurtuluş Mücadelesi)

*Kyrgyzstan Revolt of 1916
(National Struggle of the Kyrgyz Against Colonial Policy of Russian Empire)*

Vedat TÜFEKÇİ¹

¹Karlsruhe Eğitim Ataşeliği,
Almanya

ORCID:

V.T.: 0000-0002-2003-537X

Corresponding Author:

Vedat TÜFEKÇİ

Email:

vedattufekci@gmail.com

Citation: Tüfekçi, V. (2021). 1916 yılı Kırgızistan isyanı (Rus İmparatorluğu'nun sömürge politikasına karşı Kırgız halkının millî kurtuluş mücadelesi). *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1): 162-176.

Submitted: 17.02.2021

Accepted: 10.03.2021

Özet

1916 Türkistan veya Ürkün İsyanı, Temmuz 1916'da Kırgızların yaşadığı topraklarda başladı ve 1917'de Rusya'da gerçekleşen Şubat Devrimi ile son buldu. Çarlık yönetimine karşı Kırgızistan merkezli başlayan isyan kısa süre içerisinde Özbek ve Kazakistan topraklarına yayıldı. İsyan, Birinci Dünya Savaşı'nda zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulan 19-43 yaş arası Müslümanların zorla askere alınmak istenmesi üzerine ortaya çıktı ve Rus ordusu tarafından şiddetli bir şekilde bastırıldı. Binlerce Kazak ve Kırgız öldürüldü veya Çin'e göç etmek zorunda bırakıldı. Çarlık yönetiminin Kırgızlar üzerindeki baskısı Şubat Devrimi ile son bulsa da Rusya, Ekim Devrimi gerçekleşene kadar bölgede tam hâkimiyet kuramadı. Sovyet rejimi ile Kırgızlar için rahat bir dönem başladı ve Kırgız liderler yeni rejim tarafından Çarlık rejimine karşı kahraman ilan edildiler.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Rusya, Ürkün, İsyan, Çarlık, 1916.

Abstract

The Revolt of Turkestan, or Urkun, in 1916 began in the territories of the Kyrgyz in July 1916 and ended with the February Revolution in Russia in 1917. In a short time, it spread to the territory of Uzbek and Kazakhstan. The revolt arose when Muslims aged 19-43, who were exempted from compulsory military service in the First World War, were forced into military service. The revolt was violently suppressed by the Russian army. Thousands of Kazakh and Kyrgyz were killed or forced to emigrate to China. Although pressure of the tsarist government on the Kyrgyz ended with the February Revolution, Russia could not gain full control over the region until the October Revolution took place. With the Soviet regime, a comfortable period began for the Kyrgyz, and Kyrgyz leaders were declared heroes against the Tsarist regime by the new regime.

Keywords: Turkestan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Uzbekistan, Russia, Urkun, Rebellion, Tsarist, 1916.

1. GİRİŞ

1870'lerin sonunda Kırgızistan'ın Rus İmparatorluğu'na iltihak süreci tamamlanmıştı. Çar Hükûmeti bu bölgede kendi idari düzeni için toprak reformu yapmıştı. Kırgız toprakları Semireçen (Yedi Su), Fergana, Siriderya ve Semerkant olmak üzere dört bölgeye bölünerek Büyük Türkistan Genel Valiliği kurulmuştu. Kırgızlar, Semireçen bölgesinde Bişkek ve Karakol (eski adı Prejivalsk) şehirlerinde; Siriderya bölgesinde Oluya Ata şehrinde, Fergana bölgesinde Namangan, Çust, Andican, Oş, Margilan, Çimion, Hokand ve İsfana şehirlerinde yaşıyorlardı. 1880 yılının başlarında Fergana bölgesi genişletilerek Hokand, Margilan, Namangan, Andican ve Oş olmak üzere beş yeni şehre dönüştürüldü. Şimdi Batken bölgesinde yer alan Leylek şehri Semerkant bölgesindeki Hokand arazisindeydi.¹

Bu idari bölünmeler Çar sömürgeciliğinin "böl ve yönet" ilkesi ile uyum içindeydi. Rusya İmparatorluğu, yeni kolonileri üzerinde tam bir hâkimiyet sağlamak için ayrıca yeni kanunlar çıkardı. Daha önce imparatorluğun bir parçası hâline gelen Kırgızistan'ın kuzey kısmı 11 Temmuz 1867'de kabul edilen "geçici tüzükler" temelinde 1886 yılına kadar yönetilirken güney bölgesi 10 yıl boyunca 1873'te Kaufman tarafından geliştirilen "tüzük" temelinde yönetiliyordu. 1886 yılında Türkistan General Valiliği sınırları içinde yaşayan sömürge halkların yönetimi için yeni "tüzük" geliştirildi ve bu tüzük gereğince yönetim askerî koloni niteliği aldı.²

Rusya'dan Kırgız topraklarına göç eden köylülerin örgütlenmesi, Kırgızistan'da Çarlık sömürgeci hükûmetinin izlediği sömürgeci politika düzeninin işlediğini çarpıcı bir şekilde gösteriyordu. Fakat 1861 köylü reformunun sonucunda, Rusya'da çıkan sosyal gerginliklerden dolayı imparatorlukta toprak köleliği sonrası serbest kalan nüfusun fazlalığından kurtulmak için topraksız köylülerin kenar bölgelere göç ettirilmeleri gereği duyuldu.³

Rus iktidarının ilk yıllarında sömürgeleştirme konusuna itina ile yaklaştığını belirtmek gerekiyor. Köylülerin iskânı Rus halkının başka eyaletlere yerleştirilmesi ile yerli halkın huzurunu sağlamak arasında çelişki yarattı. Yerel koşullara aşina yerel yönetim memurları, Ruslaşmayı isteseler de toprak ve arazi yetersizliği kargaşa ve huzursuzluk yaratacağından Türkistan'a akın edecek Rus köylülerinin gelmesinden korktular. Bu süreçten sonra Rusya'nın Avrupa merkez kısmından göç edenlerin sayısı yükselişe geçmiş, 1910 yılına gelindiğinde Türkistan'da göçmen köylerin sayısı 941'e ulaşmıştı. Göç eden söz konusu nüfusun yerleşim alanı yaklaşık 2 milyon dönüm ekilebilir en iyi toprakları (vadiler, iyi ve sulak vb.) kapsamaktaydı. Bu iki milyon dönüm toprak, toplam ekilebilir arazinin %67,6'sıydı. Bir başka ifadeyle her bir Rus göçmenine 3,17 dönüm toprak düşerken yerli halka ise (Kırgız, Özbek, Türkmen) 0,21 dönüm düşüyordu. Kısacası Kırgızlara Rus göçmenlerden 15 kat daha az toprak düşmekteydi. O zamanlar yerli halk (Kırgız, Özbek, Türkmen) tüm Türkistan'ın nüfusunun %94'ünü oluşturmaktaydı. Nüfusun %94'ü ekili alanların sadece %42,4'üne sahipken tüm nüfusun %6'sını oluşturan Rus halkı ekili alanların %57,6'sına sahipti.⁴

Semireçen bölgesi içinde bulunan Kuzey Kırgızistan ile Rusya'nın merkezî bölgesinin iklim şartları birbirine benziyordu. Bu sebepten Semireçen, özellikle Kuzey Kırgızistan Çarlık sömürge politikasının merkez üssü hâline geldi. 1916 yılında Semireçen bölgesi en önemli isyan merkezlerinden biri olmuştu.

¹ Kuşbek Usenbayev, *Obşestvenno Ekonomičeskie Otnaşenia Kırgızov: Ftoraya Palavina XIX. Naçolo XX. Veka*, Frunze, 1980, s. 34-45.

² Otçet Pevizuyuşego Po Vişoçayşemu Povelenyu Turkestanskiy Kray Taynoga Sovetnika Girca-SPb, 1910.

³ S.İ. İlyasov, *Zemelnye otnoşeniya vi Kırgızii v Kontse 19. Naçale 20. Veka*, Frunze, Kırgızistan Bilim Akademisi Yayınları, 1963, s. 35.

⁴ *Vosstaniye 1916 Goda vi Kırgızistane*, Der. Kuşbek Usenbayev, Devlet Sosyal Ekonomik Yayıncılık, Moskova, 1937, s. 5.

2. İSYANIN SEBEPLERİ

1916 yılındaki isyanın sebepleri ile ilgili olarak birkaç farklı görüş vardır. Bunlardan birincisi, Çar yönetiminin görüşüdür. 1916 İsyanı, Çarlık yönetimi tarafından, özellikle Türkiye başta olmak üzere, Rus Hükûmetinin düşmanları tarafından provoke edilen dinî-milliyetçi bir isyan olarak formüle edildi. 1914 yılında Osman İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girmesinden sonra savaşın başında hazırlanan savaş planlarına uygun olarak Türk askerlerinin amacı Rusya'ya saldırıp Müslüman halk ile temasa geçmektir. Orta Asya, Volga Bölgesi ve Kafkasya'daki Panislamizm ve Pantürkizm fikrini gerçekleştirmeyi amaçlayan operasyon aynı zamanda Kafkas yönünde de sürdü. Türk askerlerinin gelmesini Rusların isyanı, ayaklanması ve sabotaj eylemini yaratan örgüt destekleyecekti.⁵

1917 Mart'ında Semireçen bölgesinin askerî valisi A. Alekseev'in hazırladığı raporlarından birinde, bölgede yaşanan olayların sebepleri kaleme alındı. Rapora göre Kuldja (Kuldzhin) bölgesi etrafından ve Almanya'dan gelen temsilcilerden bazılarınca çıkarılan kışkırtmaları yapanları suçlu sanmanın tartışmasız nedeni vardı. İsyan, liderlerinin kararlılığı ile beklenmedik bir şekilde hızla olgunlaştı ve güçlendi. Bunun yanı sıra Rusya'nın güçsüzlüğü, Almanya'nın yenilmezliği ve Rus Türkistan bölgesine Çinlilerin yaklaşmasını bildiren beyannameler bölgede çıkacak huzursuzluklara zemin hazırlayacaktı.⁶

İmparatorluğun ülke dışındaki olaylarla ilgili siyasi motifleri, "yerli" toplulukların eylemlerinin artmasına somut bir etki göstermedi. Bu durum sadece küçük bir nüfusun belirli bir eğitilmiş bölümünde ve aynı zamanda din adamları ile soylular arasında tartışma konusu olmuştu. Ancak sömürge yönetiminin iddiası birincil değil, sadece ikincil derecedeki bir neden olmuştu. Aksi takdirde ayaklanmanın merkezi Semireçi'de (Yedi Su) değil de Rus sömürge politikasına rakip olan ve İslami köktencilikte güçlü konumda bulunan Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan topraklarında olması gerekirdi. Genel olarak 1916 İsyanı bazı dış güçlerin kışkırtması sonucu gerçekleşmemişti. Başka bir iddiayı Eylül 1916'da Bişkek bölgesindeki ayaklanmanın ilk dönemlerine şahit olan Sosyal Demokrat G. I. Broido ortaya koydu. Broido'ya göre isyan, "sömürge için yeni arazi bulmak ve Kırgızistan'ın insani kaynaklarının imhası için" Çarlık Hükûmeti tarafından tetiklenmişti.⁷ Ayaklanmanın ana nedeni ise genişleyen sömürgecilik ve soyunun yok olması tehlikesiyle karşı karşıya olan yerel halkın verimsiz arazilere yerleştirilmesi oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Türkistan'a göç eden 510.000 insandan 110.000'i yani %20'si Bişkek ve Karakol şehirlerinde bulunuyordu. 1916'da Karakol şehrindeki Rusların nüfusu sadece %21,1 oranında olmasına rağmen ekilebilir arazi, toplam arazinin %67,3'ü olarak hesaplanmıştı. Nüfusun %38,1'ini oluşturan Bişkek şehrindeki Rus nüfusun elinde ekilebilir arazinin %57,3'ü bulunmaktaydı.⁸ Türkistan Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in bizzat kendisi "Türkistan bölgesinde yaşayan diğer insanlarla karşılaştırıldığında arazi kullanımı için Kırgız halkının hakkı azdı." diyerek bu gerçeği itiraf etmişti.⁹

Yukarıda açıklanan sebeplerle Kırgızlar, kendi ana vatanlarında bulunan arazilerini yönetmek için mevcut tüm yollara başvurarak mücadeleye devam ettiler. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı, var olan krizi daha da şiddetlendirdi. Savaş şartları yerli insanlara yeni sıkıntılar yükledi. Zorunlu et teslimatları, çiftlik hayvanlarına topluca el konulması, her bir evden (çadırdan) olmak üzere yeni bir askerî verginin getirilmesi, artan arazi tahsilleri (vergisi), her bir köy yöneticisinden ilçe yöneticilerini geçindirmek için tahsisat alınması ayrıca seyahat ve diğer

⁵ E.F. Ludşuveyt, *Tursiya vı Godı Pervoy Miravoy Vaymı: 1914-1918, Moskova, 1966, s. 51.*

⁶ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Sbornik Dokumentov, Moskova, 1960, Belge No 268, s. 408.

⁷ G. İ. Broido, *Vosstaniye Kırgız vı 1916*, Moskova, Doğu Araştırmaları Bilim Derneği, 1925, s. 1-3.

⁸ David Budyanskiy, *İstoriya Bejensev- Kırgızkov (1916-1927 Godı)*, Bişkek, 2007, s. 30.

⁹ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 49, s. 95.

tahsiller yerli halk için katlanılmaz olmuştur. Savaş başında yerel nüfus üzerindeki vergiler 3-4 kat arttı. Bazı özel durumlarda ise bu oran 15 kata kadar ulaştı. Çar adına görev yapan yetkililerin ölçülemeyecek kadar artan keyfi yönetimi ve zorbalığı ise bir başka gerçektir.¹⁰

İşte bu zor koşullarda, tamamı erkek nüfusundan olmak üzere 19 yaşından 43 yaşına kadar Kırgızistan'dan 35.874 kişinin askerî lojistik seferberliğini isteyen 25 Haziran 1916 tarihli Çar Kararnamesi isyanın doğrudan nedeni oldu. Bişkek bölgesinden 11.530, Karakol şehrinden 7.150, Narın bölgesinden 2.200, Talas bölgesinden 1.794, Oş ve Celal Abad'dan 12.300 kişi seferberliğe çağırılmıştı.¹¹ 4 Temmuz 1916'da Hucend (Khujuand, Kocand, Kojend) sakinlerinin heyecanı Orta Asya'daki isyanın başlangıcı oldu ve bu hareket bütün Türkistan'a yayıldı. Kısa sürede Temmuz ortasında Oş, Andican, Margilan, Namangan, Hokand, Hucend bölgelerindeki Kırgız köy ve bucakları isyan hareketinin odağı oldu. İsyancılar, Kırgız nüfusunun mesken tuttuğu Suzak ve diğer Andican dağlık alanlarına da sıçramıştı. 8 Temmuz'da Kışkat Nayman şehri sakinleri harekete geçtiler. Bir gün sonra Aravan ilçesi ayağa kalkmıştı. İsyancılar şehir yöneticileri ve köylerin ağalarını dövüp öldürerek değerli belgeleri yok ettiler ve Çarlığın hükümet temsilcilerine saldırdılar. İsyancı güce karşı, isyanı şiddetle bastırmak için 25 silahlı asker ve çok sayıda polisten oluşan bir müfreze gönderildi. İsyancıların direnci kırılarak 316 kişi tutuklandı. Bu tutuklanılardan 29'u henüz ergin yaşta değildi.¹²

3. İSYANIN ORTAYA ÇIKIŞI

Kırgızların yaşadığı Namangan Dağı yerleşim yerlerinde ve diğer Fergana bölgesi şehirlerindeki isyan en uzun süreli harekât oldu. Buradaki karışıklıklar Temmuz ayının ortasında başlayıp sonbahar sonlarına kadar sürdü. Göçebe ve yarı göçebe halk dağlık bölgelerde kendilerinin temel zenginliği olan sığırlarıyla dağlarda isyanı bastırmak için kurulan müfrezeden kaçmak için bir sığınak aradılar. Namangan bölgesinin Kızıl Car, Ak Col, Tegen ve diğer Kırgız şehirlerinin sakinleri de isyana katıldılar.¹³ Ancak kış aylarında, isyancıların durumu ciddi bir şekilde kötüleşti. Çarın adamları ve yerel yöneticiler bu durumdan yararlandı. İsyancıların çoğu, onları yakalamakla görevli müfreze tarafından yakalanarak isyancılara verilebilecek en ağır cezalarla acımasızca cezalandırıldı. Ayaklanma Ketmen Töbö, Çatkal, Toguz Toro, Susamır ve Namangan bölgelerinin diğer dağlık alanlarına yayıldı. İsyancıların eylemi o kadar genişledi ki Fergana bölgesinin askerî valisi, Türkistan Genel Valiliğinden yardım istemek zorunda kaldı.¹⁴ İsyancılar; şehir yöneticilerine, köylerin saygın kişilerine saldırdılar. Ailelere ait ellerindeki listelere ve değerli belgelere el koyarak bunları yok ettiler. Yaklaşık 150 kişilik bir grup; el yapımı fitilli tüfeklerle, mızraklarla, coplarla silahlanıp, yerel yetkililere ani baskınlar düzenleyerek, hayvanlarını sürerek ve asker adaylarının listelerini yok ederek yüksek dağlık ormanlara saklandılar. Yalnız kış başlamadan hemen önce isyancılar, kışlak alanlarına dönmek zorunda kalıyorlardı. Yerel yöneticiler bu durumdan istifade ederek isyancıları acımasızca cezalandırıyorlar ve ağır para cezalarına çarptırıyorlardı.

Özellikle Kırgızlardan oluşan Oş bölgesinin sakinleri işçilerin istihdamına ve sömürgeci Çarlık baskısına karşı çıktı. Oş bölgesinde bulunan Çakar-Bulak Başinsky bucağında ve Koco Abad köyündeki başkaldırı 11 Temmuz'da başladı. Bölge sakinleri kırsal belediye yöneticilerine gelerek erkek nüfusun adlarının bulunduğu listeyi talep ettiler.¹⁵ İsyana katılanlar yöneticilere saldırdılar, evlerini tahrip ederek değerli listeleri yok ettiler. Temmuz başında, Oş şehrinde ciddi

¹⁰ A. Sapelkin, *Halogavaya Politika Tsarizma vı Kırgızii, Materialı po İstorii i Ekonomike Kırgızii*, Frunze, 1963, s. 32-74.

¹¹ Mistegul Mahmutbekova, *Kırgızistandagi 1916 Cıldagi Eldikerkindik Kötörülüşü*, Bişkek, 2008, s. 13.

¹² Kuşbek Usenbayev, *1916: Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 65.

¹³ *age.*, s. 74.

¹⁴ Kırgızkoy Respubliki *Sentralniy Gosudarstvenniy Arhiv (SGA)*, F. 1, Op. 1, D. 1133, s. 190-191.

¹⁵ Kuşbek Usenbayev, *1916: Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 77.

kargaşalar meydana gelmişti. Bilinen kararname yayımlandıktan sonra şehir dışında Süleyman Dağı'nın eteğinde, 10.000'e yakın Oş şehir ve köy sakini toplandı. Sonuç olarak kısa süre içinde isyancıları cezalandırmaya gelen müfreze gelip, kalabalığı dağıtarak en aktif katılımcıları tutuklamayı başardı. 24 Temmuz'da, Uç Kurgan köyünün sakinleri ayaklandılar. Şehir Valiliğinin binası isyancılar tarafından tahrip edildi fakat vali kaçmaya başardı. Ancak Oş'tan gelen isyancılar için kurulmuş müfreze ile girilen çatışmada isyancılar yenildi. Üç isyancı öldü ve 15 kişi tutuklandı. 25 Temmuz'da Özgen sakinleri isyan başlattılar. Mızraklar, yaba, çapa ve sopalarla silahlanmış kişiler yetkililere saldırdılar.

Halk ayaklanmaları Adjara, Yasinskaya, Gulçinskiy, Alay, Nookat ve Kurşab'da meydana geldi. Alay ve Gulçinskiy şehirleri açıkça hoşnutsuzluğunu ifade ettiler ve bazıları Çin'e göç etmeye başladı.¹⁶ Çoğunluğu, özellikle de askerliğe çağrılacak olanlar kış aylarına kadar ulaşılması zor dağlara kaçtılar. İsyana katılanların bazıları gözaltına alındılar. Kırgızistan'ın kuzey kesiminde olduğu gibi güney bölgesindeki Kırgızların hoşnutsuzluğunun yerel bir önemi olmasına rağmen kalkışmalar tüm alanı kapsayacak şekilde bütün bölgeyi kapsamamaktaydı. Ketmen Töbö Vadisi'ndeki Alekseevka köyünün dışında, güneyde yerleşen Rusların hiçbiri zarar görmedi. Ana darbe Çarlık güçlerini seferberliğe çağıran yerel temsilcilere yöneldi. Şehir yöneticileri, Çarlık tarafından onurlandırılmış yaşlı kişiler saldırılarda hedef oldular.¹⁷

Çarlık makamları 1916 Ağustos'u başlarında, Kuzey Kırgızistan'ın Semireçen bölgesindeki göçebe Kırgızlar arasında en güçlü ayaklanma ile karşılaştı. Özellikle isyanda en şiddetli eylemlerin, Bişkek ve Karakol şehirlerindeki (Bugünkü Çüy, Issık Göl ve Narın eyaletleri) Kırgız nüfusu tarafından gerçekleştirildiği kabul edilir. Temmuz ayında Kuzey Kırgızistan bölgelerinde sömürge yetkilileri tarafından gizli tutulan gayriresmî toplantılar yapıldı. Bu toplantılarda yerel soyluların temsilcileri ve büyük manaplar¹⁸ vardı.¹⁹ Toplantıda işçilerin istihdamı konusu ele alındı. Dyur emri altında olan bazı kişiler, Çarlık Hükûmeti için emek ordusunun seferberlik çağrısına gerekli yardımı kabul ettiler. Mokuş, Kurman ve diğer bazı etkili soylular ise karşıt görüşteydiler. Artan isyan hareketlerini ileri sürerek seferberlik emrinin yürütülmesinin imkânsızlığını dile getirdiler. Toplantı birkaç gün uzamasına rağmen bir uzlaşmaya ya da karara varılamadı.²⁰

Semireçen askerî valisi A. I. Alekseyev, Temmuz ayı boyunca yerel halk arasında devam eden huzursuzluğu, yavaş yavaş da olsa halk arasında askerlik çağrısını reddederek verilen görevlerin yerine getirilmediğini, yerel halkın morallerinin nasıl düzeltileceğine dair görüşlerini, askere çağırılanların Çin'e toplu olarak firarlarını, Rus uzmanlardan bazılarının kaçışlarını Nicholas II'ye rapor etti. Fakat tüm bu gerçekler ilk başlarda sadece itaatsizlik veya pasif bir direniş karakterinde algılandı.²¹ İlk hareketi atlı gençler yaptı. Birçok yerde bu gençler gruplar hâlinde toplanarak askerî veya lojistik her türlü zorunlu hizmete şiddetle karşı çıktılar. Genellikle askerlik yaşı gelen gençler yerel yöneticilere saldırdılar ve onları döverek seferberliğe çağrıldıklarına dair kendilerine ait listeleri yok ederek mühürlere el koydular. Bişkek şehir yöneticisi tarafından gerçekleştirilen toplantıda, bölge temsilcileri Atekin, Sarı Bağış, Novo Nikolaev (Dungan) ve bazı şehir dışından gelen yöneticiler, gençlerin kati surette askerî ve lojistik olmak üzere her türlü zorunlu hizmeti içeren görevi reddedeceklerine ve halk kitlelerinin tedirginliğine yönelik geniş bir rapor yayımladılar. Hatta listeleri düzenleyenler için ölüm

¹⁶ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 142, s. 231.

¹⁷ *SGA*, F. 77, D. 26, s. 1-2.

¹⁸ Kırgız Feodal Aristokrasisi

¹⁹ *SGA*, F. 77, D. 26, s. 1-2

²⁰ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 82.

²¹ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 268, s. 408.

tehdidinde bulundular ve yerel yöneticilerin mühürlerine el koydular.²² Bu durumdan tedirgin olan yerel yöneticiler, kendilerine destek için asker ya da polis güçleri gelmeden listeleri düzenlemeye başlamayacaklarını bildirdiler. 7 Ağustos'ta Bişkek bölgesi Atekin sakinleri açık bir protesto gerçekleştirdiler. Organizatörlerinden biri ise Kırgız asker Alymkul Tabaldin idi. Bişkek bölgesi başkanının 28 Kasım 1916 tarihli raporunda Alymkul Tabaldin'in ilk olarak Atekin şehri sakinlerini, yetkililer tarafından yapılan orduya destek çağrılarına karşı isyana kışkırttığı yer aldı. Yüze yakın kişi savaşa gitmektense bu mücadele uğruna ölmek için yemin etti. İsyancılar kısa sürede silahlanmaya başladılar ve sayıları hızla yükseldi. İsyancılar göçmen kişilere ait atları çaldı ve Çar'ın yordakçılarını acımasızca öldürdüler.²³

Ağustos başında, Atekin şehir yöneticisi Belek Soltonoev, Tokmok bölgesindeki Çar temsilcisine kontrolü altındaki halkın huzursuzluğunun giderek arttığını bildirdi. Sarbagış şehir yöneticisi Kemel Şabdanov ise isyanı önlemeye çalıştı. Şabdanov, yaptığı konuşmasında kalabalığı Çarlığın otokrat gücüne karşı gerçekleştirilen eylemlerin boşuna olduğuna ikna etti.²⁴ Onlar en büyük Manap Şabdan'ın oğlu Mokuş'u han ilan ettiler ve sonrasında Kırgızistan'ın kuzeyindeki isyancı liderlerinden biri olarak duyurdular. 9 Ağustos'ta Ketmaldı (Issık Göl'ün Batı sahilinde bir kasaba) yakınlarında Boom Vadisi'nin doğu çıkışında, İbrahim Teleev'in liderliğinde Sarı Bağış (Sarı Geyik) şehrinin isyancıları, Verniy'den Karakol'a giden bir konvoyu takip ederek silahları ile birlikte (178 silah ve 30.000'den fazla mermi) zapt ettiler. İsyancılar, silahlarla birlikte posta ve 875 ruble para ele geçirdiler.²⁵

8 Ağustos'ta bir grup isyancı Cal Arık İstasyonuna yakın bir postaneye saldırdı. İsyancıların çoğunluğu Sarı Bağış ve Atekin şehirlerinin sakinleriydi ve Ağustos'un 9'undan 12'sine kadar Novorossiysk ve Kazakların Samsonovka köylerini almaya çalıştılar. Kısa süre içinde isyancılar için kurulmuş özel müfreze geldi ve ayaklanmaya katılanları acımasızca cezalandırdı. Kayıp yedi kişi, yüzbaşı ve bir astsubay dâhil olmak üzere öldürüldü.²⁶ İsyancılar tarafında daha çok kayıp verildi. Birçok Atekin ve Sarı Bağış sakini Issık Göl'e ve daha sonra da yaylalara kaçtı. Özel müfrezenin başkanı bu olay hakkında şöyle yazacaktır: "Köye varmadan beş kilometre önce, Kiçi Kemin eteklerinde büyük bir Kırgız topluluğu gördüm. Onlar da beni uzaktan fark etti ve aşağıya inmeye başladılar ve ben bir mil dahi uzaklaşmadan 200 kişilik çete ellerinde tahta sopalarla bana saldırdılar."²⁷ Hemen hemen aynı anda Atekin ve Sarı Bağış halkı, göçebe hâlde yaşayan Kiçi Kemin ve Çon Kemin (Küçük ve Büyük Kemin) halkı ile Çüy Vadisi, Issık Göl havzası ve Orta Tanrı Dağlarında (Tien Şan) yaşayan halk tarafından isyanlar gerçekleştirildi.²⁸ Semireçen askerî valisi 4 Mart 1917 tarihli raporunda, 9 Ağustos'ta başlayan isyan yangınının, Kara Kırgız tarafından işgal altındaki topraklarda bulunan Çu Nehri ve Issık Göl havzası ile Orta Tanrı Dağları ve Talas dâhil tüm bölgeyi kapladığını bildirdi. Ayaklanma tek bir yerden sinyal verilmiş gibi Kuzey Kırgızistan'ın bütün bölgelerinde aynı anda başladı.²⁹ Kuzey Kırgızistan'ın kasaba ve köyleri arasındaki tüm telgraf ve posta bağlantıları kesildi. Ayrıca Bişkek'i Narın'a ve Karakol'a bağlayan yol tahkimi isyancıların elindeydi. İsyancılar telgraf hatlarını tahrip ettiler, posta istasyonlarını ele geçirdiler ve köprüleri kullanılamaz hâle getirdiler.³⁰ Birçok yetkili, isyancılara karşı çıkmaya cesaret edemedi. İsyancılar kasaba ve şehirler ile büyük ve iyi tahkim edilmiş

²² Age, s. 408.

²³ *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, Belge 19, s. 68.

²⁴ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 261, s. 387.

²⁵ *age.*, s. 369.

²⁶ *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, Belge 19, s. 65.

²⁷ *age.*, s. 66.

²⁸ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 88.

²⁹ *age.*, s. 369.

³⁰ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 410.

köylerde saklandılar. Zamanla ayaklanma daha da genişledi. Özellikle Tokmok şehrinin neredeyse tüm nüfusu isyana katılırken bu arada Tinayev, Nurmanbet, Bayseitov, Canışev, Şamşı, Burana, Issık Ata, Temir Bolot ve diğer ilçeler de isyana dâhil oldu. Sadece Nikolaev (Dungan) ve Kara Bulak kasabalarında yaşayanlar gösterilere aktif olarak katılmadılar.³¹

Tokmok bölgesinde Kemin (Bistroretskiy), Belopiketskiy, Orlovka, Yuryevka, Pokrovka, İvanovka, Novo-Aleksandrov, Dmitrievskaya, Krasnoreçensk ve diğer köyler saldırıya uğradı. Tinayev, Nurmanbet, Bayseitov, Canışev, Issık Ata ve Tokmok bölgesindeki köy sakinleri isyan etti. Bişkek'in güney ve güney-batısında yer alan Kuntu, Uzungır, Kanay ve diğer kasaba sakinleri ayaklandılar. Ağustos ayı başlarında bu kasabaların öfkeli sakinleri askerlerin ve şehir yöneticilerinin ellerindeki seferberliğe çağırılan askerlerin listelerini almaya çalıştılar.³²

Hareket ordusu için atları müsadere etmek isteyen ilçe yöneticisi, Sokuluk Nehri'nin üst kısmında bulunan Belogorka'ya bir atlı polis ve yazıcı ile beraber 10 Ağustos sabahı geldi. Bu yapılara Sokuluk sakinleri, özellikle bölgede kışaklarda yaşayanlar karşı çıktı. İsyancıların sayısı yaklaşık 300 civarındaydı ve isyancıların çoğunluğunda silah olarak sopa, kılıç ve taş bulunmaktaydı. Tüfekli isyancı sayısı fazla değildi. Kendilerini ürkütmek için gelenlere saldırdılar. Ancak isyancıların, köy yöneticisini ve muhafız temsilcisini yakalamaları mümkün olmadı ve kaçmayı başardılar. Köy temsilcisi, babası, koruması ve kasaba yetkilileri Belovodskoe bölge memuruna gelerek olan biteni anlattılar. Sonuncusu ise isyancılar ile çatışmaktan korkarak dolandırıcılık için gitmeye karar verdi. 11 Ağustos'ta 12 asker ve isyancılar için kurulan müfreze ile birlikte bölge polis memuru Belogorka'ya geldi ve her türlü zorunlu hizmet için işçi toplama çalışmalarının durdurulacağı, isyana katılanlardan hiç kimsenin cezalandırılmayacağı, Belogorka'ya gelen herkesin kayda geçirileceği ve aklanacağı sözünü verdi. Ancak isyancılar toplanır toplanmaz cezalandırma başladı ve müfreze tarafından isyancıların etrafı çevrilerek tüm silahları ellerinden alındı. İsyancılar Belovodskoe'ye tutuklu olarak silahaltında getirildi. Çarlık gücünün temsilcileri, isyancıları vahşice cezalandırdı. Akşam, isyancılar Belovodskoe köyüne götürülerek dar bir bodruma yerleştirildiler. Sadece o gece havasızlıktan 30 kişi boğuldu. 12 Ağustos sabahı isyancılar avluya getirildiler. Vahşice işkenceler altında 154 isyancı idam edildi. 167 tutuklunun arasından sadece 13 kişi kaçmayı başardı.³³ Belovodskoe bölge memuru emriyle 13 Ağustos'ta Belovodskoe mahkemesinin, "Hükûmete karşı açıkça isyan suçu ile hapis cezasına çarptırılma"³⁴ kararı ile 138 isyancı silahlı askerî birlik eşliğinde Bişkek'e gönderildi. Belovodskoe'dan Bişkek'e kadar yolların, mahkûmların cesetleri ile çevrili olduğunu söylemek kesinlikle abartı olmayacaktır. Şehir yönetimine sadece 35 tutuklu isyancı getirildi. 103 kişi ise güya yolda "kaçmaya çalıştığı için"³⁵ öldürülmüştü. Mahkûmlar kilise meydanında yalan söylemeye zorlandı ve şehir başkanı emriyle yetkililerin gözleri önünde süngülenerek öldürüldüler.³⁶ 12 Ağustos akşamı özel müfreze tarafından 400 isyancı tutuklu olarak silahaltında Belovodskoe köyüne getirildi ve bir ahıra hapsedildi. Bulekbaev ve Kara Balta halkı kendi temsilcilerinin tutuklandığını bilmiyordu. Camansart köyünün yaşayanları da durumun farkında değillerdi. Aynı zamanda ahırda tutuklu bulunan 83 delegenin kimlikleri 13 Ağustos'ta şehir sorumlusuna gönderildi. Ayrıca buraya 12 Ağustos tarihinde tutuklanan isyancılar getirildi. Ahırdaki toplam isyancı sayısı 517 oldu. Şehir polis memuru tutukluların salıverilmesi emriyle oradan uzaklaştı. Tutukluluk süresince tutukluların hepsi vahşice dövülmüştü.³⁷

³¹ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 88.

³² *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, s. 74.

³³ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 93.

³⁴ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 261, s. 385-386.

³⁵ G. İ. Broido, *Ukaz Raboti*, s. 431-432.

³⁶ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 93.

³⁷ *Nasionalnaya Akademiya Nauk Kırgızkoy Respubliki (HAH KP)*, Belge No 1519 (8), s. 9-10.

İsyancıların katliamından sonra ciddi bir insan avı düzenlendi. Özel müfreze gördükleri her yerde Kırgızlara ateş etmeye başladılar. Hatta yaylada, otlaklarda, evlerinde ve avlularında olaylara karışmamış Kırgızlar dahi saldırıya uğradılar. Çocukları, kadınları ve ihtiyar insanları hiç acımadan öldürdüler.³⁸ Toplam üç yerleşim yerinde 1.100'den fazla insan öldürülmüştü. Çok sayıda hayvanı telef olan köy sakinleri ekonomik olarak da batmıştı. Aynı zamanda isyan da giderek şiddetleniyordu. İsyan Çaldovar, Merka ve Lugovoy kasabalarına sıçradı. Yerli halk sömürge iktidarının temsilcilerine ve zengin göçmenlere saldırarak hayvanlarını kaçırmış ve Bişkek ile Aulie-Ata (Cambul) şehirleri arasındaki telgraf iletişimini engellemişlerdi. Kısa sürede isyan Talas bölgesine sıçradı. İsyancılar bir göçmeni öldürdüler. Bu kişi Akçiy şehir yöneticisinin kardeşiydi. Tüm bu yaşananlar üzerine Aulie-Ata'dan askerî birlik talep edildi. Gelen askerler Talas bölgesindeki dört kasabaya yerleştiler ve bir süre burada kaldılar. 16 Ağustos 1916 tarihli bir telgrafta endişesi açıkça anlaşılan Türkistan Genel Valisi şunları belirtiyordu: "Görünüşe göre şu anda ayaklanmanın ana merkezi Susamır ve Talas Vadisi'dir."³⁹

9 Ağustos'ta Merkez Tanrı Dağlarında özellikle de Temir Bolot, Abaildin, Susamır, Kaçkın, Kara Keçe, Nurmanbet, Cumgal, Kurmankodjin, Koçkor, Şarkiratma, Çerikçin, Dzhuvan Arık, Burukçin, On Arça ve Adjin bölgelerinde yaşayan Kırgızlar isyan başlattılar.⁴⁰ Alevlenen halk ayaklanması bütün Orta Tanrı Dağlarını kapladı. Özellikle bu bölgelerde ayaklanma geniş bir alana yayılmıştı. Kısa süre içinde isyancıların başına Kanaat Ibike Ulu, Kokumbay Çinaev, Kurman Lepesov, Balbak Telekenov, Tezekbay Tolkuiev, Çoluk Kurmankocoev gibi zengin adamlar (Manap) geçtiler. Bu şehirlerde yaşayan Kırgız isyancılar gönüllü milis kuvvetlerini bir araya getirerek kendi aralarında lider (han) olarak Kanaat Ibike Ulu'yu seçtiler.⁴¹ Toymat, Satylganov, Kudaibergenov ve Kulmanbetov liderliğindeki yaklaşık 15.000'e yakın isyancı, devlet yetkililerinin saklandığı, Cumgal Vadisi'nde yer alan büyük Kazak köyü Belotsarskoy'u ele geçirdiler. Öncelikle sömürge hükûmetinin yetkililerini temizleyerek hemen sonrasında köyü yaktılar. Köy sakinlerinden bazılarını özellikle de Kazak seçkinleri katlettiler. Köyün işgal edilmesine Cumgal, Kara Keçe, Kurmankodjin, Koçkor ve Abaildin halkı da iştirak etti.⁴²

Çarlık sömürgesine karşı verilen mücadelede On Arça'da bölgesinde yaşayan göçebe halk ayaklanma başlattı. İsyancıların sayısı 2.000'e ulaşmıştı. İsyancılara önderlik eden Kulmat ve Mamırkan isimli iki liderdi. Şehir görevlileri ve kasaba temsilcileri aceleyle kaçmaya başladılar. Kulanak yerleşim yerine, askerlik için çağırılanlar özellikle de Abdraim Bayzabaev, Sarbaş Bokçiev, Mamıt Kulcuğaev, İbrahim Sarmaşaev ve diğer başka kişiler yerleşim yeri sorumlusu astsubaya ve iki muhafız askere saldırarak listeleri tahrip etmiş ve devlet yetkililerini öldürmüşlerdi.⁴³ Gençlerden oluşan başka bir grup Tomo Mergenomstalı başkanlığındaki yerel yetkililere karşı şiddetli bir isyan başlattılar. Kısa zaman içinde Tomo, ilçe yöneticilerince gönderilen bir adam tarafından öldürüldü. Ancak askerliğe çağırılanların sömürgeciliğe karşı isyanları bu bölgede sona ermedi. Ak Tal, At Başı, Toguz Toro ve Susamır bölgelerinde de isyanlar aynı şekilde devam etti. Bir gün sonra 10 Ağustos'ta Niyazbekov, Burukçin, Çon Arık, Koçkor, Abaildin ve Orta Tanrı Dağlarının diğer merkezlerinde ayaklanan isyancılar Koçkor Vadisi'nde bulunan Stolipin köyünü kuşattılar. Sayısı 5.000 kişiye ulaşan isyancıların başında Kanaat Ibike Ulu, Dootkul Şığaev ve diğer zenginler (Manap) vardı. Bu sırada Stolipin'de 18 Kazak'tan ve birkaç askerden oluşan küçük bir güç bulunuyordu. İşgal altındakilere yardıma 10 Ağustos akşamı At Başı kasaba Emniyet Müdürü 20 Kazak'la ile beraber geldi. İsyancılar ile işgale uğramış

³⁸ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Trağičeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 96.

³⁹ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Trağičeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 96.

⁴⁰ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Belge No 261, s. 388.

⁴¹ 1916. *Cılkı Kırgızistan'daki Kötörülüş*, Der. P. Kazıbayev, Bişkek, 1996, s. 284-293.

⁴² *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, s. 68.

⁴³ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Trağičeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997, s. 100.

yerlerdeki güvenlik güçleri arasında meydana gelen ciddi çarpışmalarda her iki taraftan da can kaybı yaşandı. Yüzden fazla isyancı katledildi. Bir astsubay, dört Kazak ve yaklaşık 30 kişi öldürüldü. Yaklaşık 500 kişiden oluşan bir kalabalık gece yarısı köyü terk ederek Tokmok'a kaçtı fakat onlardan sadece bir kısmı 13 Ağustos'ta Tokmok'a ulaşabildi. İşgal edilmiş yerlerden bir başkası Verniy kasabasına gitti. İsyancılar Stolipin'i yaktılar ancak mültecileri takip etmediler.⁴⁴

Kanaat İbıke Ulu komutasındaki 2.000 kişilik Koçkor ordusundan oluşan Birleşik İsyancı Güçler, Şamşı dağının aşağı eteğindeki geçitten Çüy Vadisi'ne indiler. Şamşı, Tınayev, Burana, Nurmanbet, Issık Ata sakinleri, Koçkor'dan gelenlerle beraber Kanaat İbıke Ulu'yu, ikinci kez han olarak seçtiler. Kanaat Han 4-5.000 askeri ile yeniden Rus köyleri Kegeti, Podgorniy, Sin Taş, Ken Bulun, Bir Bulak'ı ele geçirdi.⁴⁵

Daha kolay yönetebilmek için Kanaat Han orduyu 24 bayrağa ayırdı. Issık Ata kasabasında İskak ve Mamut; Nurmanbet kasabasında (Çal ve Bayseitov bölgesinde) Süleyman ve İsmail; Şamşı kasabasında Mambetali, Mundusbay, Miktıbek; Burana kasabasında Suvanbek, Balbık; Tınayev kasabasında Beksultan, Tabay, Olcobay; Temir Bolot kasabasında Toktosun, Muratalı, Mambetali, Suvanbek; Şamurzin kasabasında Osmanalı, Muratalı; Koçkor kasabasında Sarbay, Karaç ve diğer bazı kimseler isyancıların başkanları olarak belirlendiler. Şamşı kasabası isyancılarının bayrağı beyaz, Abaildin'in ki kırmızı renkliydi. Temir Bolot'un bayrağı dörtgen şeklinde beyaz lekeler içinde mavi, Bulekbaev bayrağı beyaz sarı çizgiliydi. Bunlar gibi her bölgenin ayrı bir bayrağı vardı. İsyancılar; demir uçlu mızraklar, baltalar, uzun sopası bulunan kazık gibi aletlerin yanı sıra cop ve sopalarla donanmışlardı. Sadece bazılarında tüfek, çakmaktaşı ateşlemeli ve fitilli silah vardı.⁴⁶

12 Ağustos'tan itibaren kuşatma Tokmok şehrinde başladı. İsyancı bastırmak için büyük bir güç getirilmişti. Hatta Alman cephesinden sürekli olarak askerî birlikler bu bölgeye yerleştirildi. İsyancılar için kurulan ordu üç yönde hareket ediyordu. Andican'dan Toguz Toro'ya kadar Çüy ve Issık Göl vadileri, Çimkent'ten Bişkek'e kadar yol boyu ve Semey'den (Semipalatinsk) Karkara boyunca Karakol ve Bişkek sıkı bir denetim altında tutuluyordu. İsyancı bastırmak için kurulan ordunun saldırılarına gönüllü olarak katılan göçmenlerden hariç iki Kazak alayı, her biri yüzlerce askerden oluşan 24 süvari, 35 piyade birliği, 240 süvari istihbarat subayı ile 16 silah ve 47 makineli tüfek tahsis edilmişti. Pişpek Bölge Başkanı Semireçen bölgesinin askerî valisine 14-22 Ağustos tarihlerinde her gün sabah saat 09.00'dan akşam 17.00'ye kadar farklı yerlerde Kırgız saldırılarını dizginlemek zorunda kaldıklarını, insanların mevzilendikleri yerde öğle yemeklerini yediklerini, gece nöbetlerinin gönüllüler tarafından tutulduğunu yazmıştı. 20 Ağustos'taki Kırgız saldırıları o kadar şiddetliydi ki makineli tüfekleri ile yapılan olağanüstü saldırılara rağmen gün boyunca üç kez isyancılara karşı taarruzda bulunmuştu. Makineli tüfeklerin ustaca kullanımı sayesinde ve Podesaul Bölüm Başkanı (Rus ordusunda bir rütbe) Bakurev'in soğukkanlı enerjisi ve çalışkanlığıyla tüm saldırıları püskürtülmüştü. Kırgızlara büyük kayıp verdirildi. Süvariler, ölümlerini atlara bağlı olarak götürdükleri için ölü sayısını tam olarak belirlemek mümkün değildi. Savaş için tüm hazırlıkları tamamlamış olan Komtan Heitzig'in ordusu, 22 Ağustos sabahı saat 09.00'da topçu kuvvetleri ve ağır silahlar ile düşman kuvvetlerini tamamen çökertti.⁴⁷

İsyancılar Tokmok'un alt kesimlerinde yenilgiye uğratıldı. Kızıl Nehir'in (Krasnaya Reçka) doğusunda yaşayan Kırgız halkı Koçkor vadisine göç etmek zorunda kaldı. Atekin ve Sarı Bağış'dan gelenler Kemin vadisinden geçerek Kok Oyrok (Kok Oirok) dağ geçidi ile Issık Göl'ün batı bölgesine göç ettiler. Silahlı milislerden oluşan isyancılar Tokmok şehrinde uzaklaşarak

⁴⁴ SGA, F. 75, D. 15, s. 43; F. 77, D. 15, s. 43; F. 75, D. 92, s. 247-248.

⁴⁵ Belek Soltonoev, *Kızıl Kırgız Tarihi*, Bişkek, 1993, s. 107-108.

⁴⁶ *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızıstane*, s. 65.

⁴⁷ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 385.

gözaltında tutulan Şamşı, Kok Oyrok, Boom boğazını ve diğer küçük geçitleri ele geçirdiler. İsyancılarla bir başka önemli çarpışma Şamşı Geçidi'nde meydana geldi. Kanaat Han, Tokmok'tan gelen Rus birliklerinin saldırısını önledi. Eylül ayı başında, Rus ordusu Andican'dan geldi ve isyancıları arkadan vurdu. Kanaat Han, Kızart tarafından gelen askerleri Cumgal bölgesinden gelenlerin yardımıyla kuşatmıştı.⁴⁸ Kırgız emeğinin birleşik askerî oluşumları son bir yenilgiye daha uğratıldı. Geriye kalan isyancı silahlı milisler kendi doğdukları memleketlerine dağıldılar. Tüm halk boğazları ve geçişleri kullanarak Çin'e doğru yöneldi. 5 Ağustos'ta Kırgız ve Dungan halkı Karakol Bölge İdare binasına gelerek işçilerin istihdamı hakkında çıkarılan karnamenin iptal edilmesini talep etti. Ama onların talepleri yerine getirilmediği gibi isyancılar için kurulan müfreze, bu talebi dile getiren protestocuları dağıttı. Bu nedenle 9 Ağustos'ta genel bir isyanın sinyali belirdi. Sarı Bağış kasabasının manapları ve Şabdan adına isyanın başarılı bir şekilde başladığına dair haberler 9 Ağustos'ta tüm atlı birliklere mektuplarla bildirildi. Gönderilen bu mektuplarda tüm birliklerin Şabdan Hoca bayrağı altında toplanması isteniyordu.⁴⁹

Kuropatkin'in telgrafında isyan şu şekilde anlatılmıştı: "İsyan Kırgız köylerine saldırı ile başladı. 9 Ağustos akşamı Sazanov'a yakın yerleşim yeri olan Grigoriev köyüne ve 10 Ağustos sabahı ise Preobrajen köyüne kadar yayıldı. Aynı gün, isyancılar Karakol'a bir saldırıda bulundular. Sazanov'a hemen Kornet Pokrovski, 20 alt rütbeli asker ile gönderildi. 11 Ağustos'ta Mariinski Dunganları tarafından İvanitsky köyünün çoğunun öleceği bir isyan çıkarıldı. Bu isyanda Karakol'un yerel doktoru Levin de öldürüldü. Çıkan olaylarda en çok da güney Issık Göl halkı -Tarkhanı, Barsgan, Gogolevka- zarar gördü."⁵⁰

İsyan Andican, Doğu Yedi Öküz (Yedi Oğuz), Dzhuvan Arık, Batı Yedi Öküz, Isepgulov, Ken Suu, Kurmenti, Semiz Bel, Ton, Turgen, Tüp, Ulahol, Çaştyubin kasabalarını kaplamıştı. Yerel halk Çar'ın yetkililerine ve bölge yaşayanlarına baskın yaptılar ve Rus köylerinin sakinlerine ait sığırlara el koyarak telgraf hatlarına zarar verdiler. Kısa bir süre içinde neredeyse bütün Issık Göl havzasında ve Narın-Çarın bölgesinde bulunan tüm köyler saldırıya uğradı. Bazen de saldırılar Rus göçmenleri ve sömürge güçlerinin temsilcilerini öldürmeye kadar vardı. Hatta isyancılar köy halkından kadın ve çocukları dağlara kaçırarak evlerini yağmaladı ve yaktılar. İsyancıardan kaçan birçok Rus göçmeni evlerini terk ederek daha büyük köylere ya da Karakol'a kaçtılar. Özellikle de Pokrovka, Svetlaya Polyana, İvanitsky, Bogatrovka, Lipenka, Balıkçı, Taurid, Vladislav, Meşan, Krasnoyarsk, Novo Kiev, Novo Afon ve Ohotniçiy Kazak köyleri gibi Karakol merkezli yerleşim yerlerinde yaşayanlar isyanlardan en fazla etkilenen kişiler oldu. Lizogubov, Sokolov, Otradnoye, Razdolnaya, Valerian, Bobrikov ve Palen köylerinde yaşayanlar Ak su (Teploklyuçenka) kasabasında toplandılar. Preobrajen kasabasında ise Sazanov, Semenov, Çon Ak Suu (Grigoriev) ve Kamenev sakinleri yoğunlaştılar.⁵¹

Binlerce isyancı Preobrajen köyünü yerle bir etti. Bu kuşatma, 10 Ağustos'tan 29 Ağustos'a kadar devam etti. Öğleden sonra isyancılar için kurulan müfreze yardıma geldi. Bu durumda isyancılar tarafından kuşatılmış olanlar savunmadan saldırıya geçti. Buna rağmen Kırgızlar inatla mevzilerini savundular. 10 Ağustos'ta on binlerce isyancı Karakol'a yaklaştı ve şehri kuşattılar. Kuşatma 20 gün kadar sürdü. Bu kuşatmaya katılan Issık Göl şehrinin birçok isyancısının kendi bayrakları ve liderleri vardı. Karakol kuşatması sırasında (Manap) Kıdır ve Batırkan, isyancıların liderleri olarak kabul edildi. Kuşatmanın ikinci gününde (12 Ağustos) Kırgız, Kazak ve Dungan mahkûmlarının kuşatmaya katılması, zaten kuşatma altındaki şehrin durumunu daha da zor duruma soktu. Bazıları kaçarak isyancılara katıldı. Çarlık hükûmet temsilcileri bir fırsatını bularak

⁴⁸ Belek Soltonoev, *age.*, s. 106-111.

⁴⁹ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 356.

⁵⁰ *age.*, s. 350.

⁵¹ Kuşbek Usenbayev, *Vosstaniye 1916 Goda vı Kirgizii*, Frunze, 1967, s. 208.

muhasara edilenleri kaçan mahkûmlara karşı kışkırttı. Neredeyse tüm mahkûmlar (59 kişi) öldürüldü.⁵²

Ertesi gün, yerliler üzerindeki dayak ve öfke tüm şehre yayıldı. Nerdeyse şehrin tüm yerli halkını dövdüler ve soydular. Kırgız, Özbek ve Dunganlar herhangi bir suçlama ya da yargılama olmaksızın kışlaya götürüldüler ve orada öldürüldüler. Yerlilerin cesetlerini üstü üste bir dizi hâlinde prizma gibi istiflediler. Öldürülenlerin her türlü eşyaları herhangi bir düzen ya da kural olmaksızın açık alanda büyük bir yığına dökülüyordu. Bu eşyalar arasında semaverler, sandıklar, binek arabaları, yemekler, kürk, giyim eşyası, tekstil, çeşitli ev eşyaları vb. vardı. Bazı durumlarda da Çarlık askerî birlikleri baskınlarda bulundu. İsyancılar için kurulan müfrezeler Kırgızlara karşı baskın yaparak tekrar ele geçirilen sığır sürülerini ve isyancıların her türlü mallarını şehre getirdiler. Bunlar arasında halı, battaniye, ipek elbise, koşum takımları, arabaları, bulaşıkları ve diğer birçok mallar bulunmaktaydı.⁵³

Kuşatılmış şehri, 42 Berdan tüfeği ve 80 silahlı askerden oluşan askerî birlik korumaktaydı. Şehri korumak için 200-250 asker ile emekli subaylar görevlendirilmişti. Emekli süvarilerden ve gönüllülerden, halktan müsadere edilen 73 av tüfeği ve 13 Berdan tüfeği ile şehir hükûmet arşivlerinden alınan tabancalarla silahlı atlı ekip oluşturuldu. Ekibin elinde dökme demir borudan imal edilmiş bir el yapımı silah da vardı. Bu silahta kullanılmak üzere mermi olarak kırılmış kazanları kullandılar ve kuşatma altında olmalarına rağmen barut üretmeye çalıştılar. Kuşatma altındaki şehri savunanların sayısı 1.000'i geçememişti. Karkara'dan 15 Ağustos'ta bir asker bölüğü ve 30 Kazak'tan oluşan isyancılar için özel olarak kurulmuş tenkil müfrezesi geldi. Birkaç gün sonra da ayrıca yüzlerce Kazak geldi. Ağustos'un sonunda Fergana, Taşkent, Verniy, Orenburg ve diğer Rus İmparatorluğu'nun şehirlerinden tenkil müfrezeleri gönderildi. Karakol'a 27 Ağustos'tan 2 Eylül'e kadar arka arkaya tenkil müfrezeleri girdi. İsyancılar ve tenkil müfrezesi arasında bir dizi ciddi çarpışma yaşandı. Silahsız ve örgütsüz isyancılar kuşatmayı kaldırarak yüksek dağlara ve bozkırlara doğru geri çekilmek zorunda kaldılar.⁵⁴

Karkara'daki Kırgız ve Kazakların ortak eylemi başarıyla sonuçlandı. 12 Ağustos sabahı yaklaşık 5.000 isyancı Karkara fuarına saldırdı. Fuar topraklarında bulunan silahlı askerlerin başarılı bir savunma yapması beklenemezdi. Gecenin başlamasıyla kuşatılmış Karkara halkı Karakol'a doğru kaçtı. Onlarla birlikte Narın-Çarın sakinleri, özellikle de Taurid, Novo Kiev, Novo Afon, Vladislav, Krasnoyarsk, Meşan ve Ohotniçiy sakinleri yaşadıkları yerleri boşalttılar. İsyancılar bu köyleri işgal etti. Çarlık tenkil müfrezesi ve isyancılar arasında daha bir ciddi çatışma, 25 Ağustos'ta Tüp köyünün ilerisindeki Taldı Bulak köyünde tüm gün sürdü. Ancak isyancılar silahlı ordu karşısında başarısız oldu ve yenildi. 29 Ağustos 1916 tarihli tenkil müfrezesi başkanı tarafından hazırlanan raporda isyancıların tüm eşyaları ile birlikte çadırlarının da (200-300 adet) yakıldığı ve tüm sığırlarının yakalanarak götürüldüğü yazıyordu.⁵⁵

Bişkek ve Karakol şehirlerinde yerli halkın isyanı Kasım ayı ortasına kadar devam etti. Buna karşılık genel olarak isyan sönmeye başladı. Kuzey Kırgızistan'ın yerli halkının çoğunluğu evlerini terk edip kaçmak zorunda kaldı fakat Çarlık cellatları takibi sürdürdü. Olağanüstü durumlar için kurulmuş Rus askerî birlikleri (tenkil müfrezesi) silah açısından yetersiz olan yerel halktan insanları acımasız bir zalimlikle yok ederek, köyleri yakıp kül etti. Kırgız halkının imhasını yasallaştırmak ve tenkil müfrezesinin kanlı eylemlerini mazur göstermek ve haklı çıkarmak için Çarlık Hükûmeti seyyar askerî mahkemeler kurdu. Bu tür mahkemeler Semireçen bölgesindeki her bir tenkil müfrezesinde ve tüm kasaba düzeyindeki şehirlerde isyancıları yargıladı. Mahkeme

⁵² *Vosstaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, s. 52-53.

⁵³ *age.*, s. 57-58.

⁵⁴ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 413.

⁵⁵ *SGA*, F. 7, D. 34, s. 41-43.

üyeleri isyancılara karşı zalimlik ve acımasızlığı ile meşhur Çar'ın seçkin memurlarından oluşuyordu ve bu mahkemelerin cezaları kurşuna dizmek veya idam oluyordu. Diğer tür cezalar mahkemelerce uygulanmadı.⁵⁶

28 Ağustos'ta Tüp kasabasının kıyısında isyancılar ile Von Berg'in emri altındaki tenkil müfrezesi arasında çarpışmalar oldu. İsyancılar müfrezenin yaklaştığını görünce, kendilerine koruma cephesi kurarak cesaretle silahlı düşmana karşı ilerlediler ve silahlarına sarılarak tenkil müfrezesine doğru isabetli ve etkili ateş açtılar. Çok geçmeden isyancılar ile tenkil müfrezesi arasında göğüs göğse yakın bir çatışma geçti. İsyancılar 80 ölü ve 12 yaralı kayıp vererek çekildiler. İsyancılar ile Çar tenkil müfrezesi aynı dirençle San Taş Geçidi ve Yedi Öküz Boğazı'nda da karşılaştılar. Von Berg birliklerine karşı mücadele eden Kırgız Dunganların sayısı 4.000'e ulaştı. 23 Ağustos'ta birlik başkanına göre Dunganlar kendilerine ateş açtı. Tenkil müfrezesinin Dunganlara karşı hücumu geçtiği sırada Mariinski köyünden, sol kanattan Kırgızlar hücumu geçmişti. İsyancılar ile tenkil müfrezesi arasındaki çarpışma birkaç saat sürdü. Ancak isyancılar iyi silahlanmış ve çok iyi organize olmuş müfreme karşısında zafer kazanamadılar ve savaş alanında yüzlerce ölü ve yaralı bırakarak dağlara çekildiler.⁵⁷

İsyancılar tarafından düzenlenen daha güçlü bir direnç Issık Göl'ün kuzey kıyısında bulunan Balıkçı köyünün doğusunda (şimdiki Issık Göl şehri) 27 Ağustos'ta gösterildi. Başka dört ilçeden gelen ve sayıları birkaç bine varan isyancılar bu kişilere katıldılar. Tenkil müfrezesi isyancıların şiddetli saldırısına dayanamayarak geriye çekildi.⁵⁸ Tenkil müfrezesi mücadele yerine geri çekilerek, yakınlardaki eski bir kil binasını ele geçirip savunma konumuna geçti ve önemli kayıplar verdi. Bu mücadelede isyancılar ciddi insan kayıpları vererek çekilmek zorunda kaldılar. Yaklaşık 5.000 kişiden oluşan Kırgız ve Kazak isyancılar ile aynı tenkil müfrezesi arasında Karkara Vadisi'nde de sert çarpışmalar yaşandı. İsyancılar saldırdılar, sonra geri çekildiler fakat savaşın sonu tenkil müfrezesinin lehine sonuçlandı.⁵⁹ Tenkil müfrezesi ve Kırgızlar arasındaki benzer bir çatışma da Cergalan Nehri'nin kıyısının sağında meydana geldi.⁶⁰

Kurmenti ve Karakol şehrinin diğer yerleşim yerlerinde isyancılar ile Çadov komutasındaki tenkil müfrezesi arasında şiddetli bir mücadele meydana geldi. İlk savaş 19 Ağustos'ta Cılamış bölgesinde Merka yoluna yakın bir yerde gerçekleşti. İsyancılar ilk başta savunma durumunda kaldılar fakat kısa süre içinde saldırıya geçtiler. Tenkil müfrezesi ise daha uygun bir yere çekilmek zorunda kaldı ve geceyi derede geçirdiler. Ertesi gün, isyancılar saldırıya geçmeye çalıştı ama başarısız oldular. 85 kayıp vererek dağlara çekildiler. 21 Ağustos'tan 5 Eylül'e kadar tenkil müfrezesi ile isyancılar arasında bir dizi ciddi çarpışma meydana geldi. Volkov başkanlığındaki tenkil müfrezesine karşı isyancıların direniş göstermesi kolay bir iş değildi. Tüp Nehri'nin üst bölgesinde 25 Ağustos'ta isyancılar aynı müfrezeye karşı yedi saat süren bir direniş gösterdiler. Yaklaşık 100 kişilik kayıp ile isyancılar savaş meydanını terk ettiler. Tenkil müfrezesine karşı aynı derecede güçlü direnci Merkezî Tanrı Dağları halkı gösterdi. 30-31 Ağustos tarihlerinde Toguz Toro bölgesinde, Çulak-Batır liderliğindeki yaklaşık 500 kişilik isyancı Subay Nosaev komutasındaki tenkil müfrezesine karşı çıktı. Müfreme gün boyunca Narın Nehri'ni geçemedi. Issık Göl'ün güney kıyısında, 27 Ağustos'ta Murzakov önderliğindeki 4.000'den fazla isyancı tenkil müfrezesine saldırdı. İsyancılar tüm gün tenkil müfrezesini baskı altında tuttular. Buna rağmen isyancılar liderleri Murzakov dâhil olmak üzere 300'e yakın kayıp verdiler ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Barsgan yakınlarında Çıçkan geçidi üzerinde 28 Ağustos'ta tenkil müfrezesi ile

⁵⁶ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 656.

⁵⁷ *age.*, s. 656.

⁵⁸ *age.*, s. 656.

⁵⁹ *age.*, s. 656.

⁶⁰ *SGA*, F. 75, D. 11, s. 32-33.; HAH KP, Belge No 135, s. 276-280.

isyancılar arasında çarpışmalar oldu. İsyancılar savaş alanında 400'e yakın ölü bıraktılar. Müfreze, yerli nüfusa ait bir milyon koyuna el koydu.⁶¹

Eylül başında, Ak Terek bölgesinde, Kiçi ve Çon Cargılçak'ta (Küçük ve Büyük Cargılçak) tenkil müfrezesi ile isyancılar arasında bir dizi şiddetli çatışma gerçekleşti. İki taraf da kayıplar verdi. Ton Geçidi'nde 18 Eylül'de isyancılar ile Astsubay Başçavuş Bıçkov'un emrindeki tenkil müfrezesi arasında sert bir çatışma gerçekleşti. Bu mücadele 7 saatten fazla sürdü. Çüy Vadisi'nin batı kesimine yerleşen Kırgız ve Kazaklar tenkil müfrezesine karşı direniş gösterdi. İsyancılar 17 Eylül'de Merka bölgesinde tenkil müfrezesiyle karşı karşıya geldi. Bu çatışma sonunda 150 isyancı öldürüldü. Tenkil müfrezesi de ciddi zarar gördü. 1916 yılı ayaklanması genişliğine ve yığınsallığına hatta isyancıların sabırlı ve kararlı mücadelesine rağmen yenilgiye uğradı. Ayaklanmanın birçok lideri tutuklandı. 17 Ekim'de Kurman Lepesov'un askerlerinin desteğiyle Albay Slinko komutasında özel bir askerî birlik kurularak 10 günlük takipten sonra Karakol ve Bişkek bölgesinin Abaildin kasabasının çok önemli ve en tehlikeli isyancılarından biri olan Kanat Abukin'i oğlu ile birlikte yakaladılar. Kanat'ın oğlu Narın'da idam edildi. Kendisi ise sıkı koruma altında Vernıy'a gönderildi, orada askerî mahkemede ölüm cezasına çaptırıldı.⁶²

Türkistan'ın Genel Valisi Kuropatkin, Savaş Bakanlığına Ekim ayından beri süregelen isyanın bastırıldığını bildirdi. Bu askerî harekât sonucunda İmparatorluk ordusundan üç subay öldürüldü. Askerlerden ve Kazaklardan 184 yaralı vardı. Aynı bilgilere göre Semireçen bölgesinin isyancıları 2.000 Rus göçmenini öldürdü. Çoğunluğu kadın 1.000 kişiye yakın esir aldılar. 1.300 evi yakarken binlercesini harabeye çevirdiler.⁶³ Başka bilgilere göre de sadece Karakol şehrinde 3.244 göçmen hayati tehlikelerle karşı karşıya kaldı ve bunların 1.988'i öldürüldü. Semireçen bölgesinin Türkistan Askerî Bölgesi Bildirisi'ne göre Rus göçmenlerinden yaklaşık 8.000 aile, İmparatorluk güçlerinin sömürge politikasının sonucunun ceremesini çekti.⁶⁴

Mülteci isyancılar, Bedel Geçidi'nden ilerlediler. At Başı şehrinde bulunan iki kasaba halkından oluşan başka bir grup ise Narın Nehri'nin kıyı tahkimatından Ak Say'ı geçerek Torugart yoluyla Kakşaal'a doğru yol aldılar. Yaklaşık 70.000 kişi Tanrı Dağlarının merkezinden geçerek Issık Göl'ün güney kıyısı boyunca, kısmen de Kemin ve Çuy bölgesinden Üç Turfan Vadisi'ne ve Ak Suu vahalarına yöneldi. Tanrı Dağlarının dağ geçidinden geçtiler. Mültecilerin toplam sayısı yaklaşık olarak 164.000 idi ve bu mültecilerin yaklaşık 130.000'i Kırgız'dı. Hayvanların büyük bir çoğunluğu tenkil müfrezesi tarafından ele geçirildi. Mülteciler ciddi ölçüde kayıplara uğradı. Mülteciler sınıra ulaştığında beraberlerinde sadece atların %10'u, koyunların %25'i kalmıştı.⁶⁵

Birçok mülteci Çin'e gidiş ve dönüş yolunda, yüksek dağlardan geçişlerde ve akarsuları aşmaya çalışırken öldü. Açlıktan ölmek için mülteciler pazara getirilip satılabilecek her bir eşyasını satmak zorunda kaldı. Mülteci sorunuyla görevli olan Astsubay Başçavuş Bıçkov, Kaşgar'ı ziyaretinde Kırgız halkının son giyecek eşyalarını sattıklarını; Üç Turfan pazarının Kırgızların keçiden yapılan çadırları, kazanları, kementleri, eyerleri ve diğer ev eşyalarıyla dolu olduğunu söylemiştir. Bir parça ekmek arayışı içinde açlıktan ölmek üzere olan yoksul mülteciler, Doğu Türkistan'ın köy ve kasabalarında herhangi bir iş bulma umuduyla aç sefil bir şekilde dolaşmaya başladılar.⁶⁶

Doğu Türkistan'ın pazarlarında giyim, ayakkabı ve ev eşyalarını satmak zorunda kalan insan akını nedeniyle fiyatlar aşırı düştü. Buna karşılık gıda ürünlerinin fiyatı 5-6 kat arttı. Bu

⁶¹ SGA, F. 75, D. 11, s. 40-41; HAH KP, Belge No 135, s. 41-42, 251-253.

⁶² *Voststaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 369.

⁶³ *age.*, s. 369.

⁶⁴ Mistegul Mahmutbekova, *age.*, s. 18.

⁶⁵ Kuşbek Usenbayev, *Vaststaniye 1916 Goda vı Kirgizii*, s. 388.

⁶⁶ HAH KP, Belge No 106, s. 103.

koşullar mültecilerin durumunu daha da zorlaştırdı. Mültecilerden bazıları açlıktan ölmek üzere olan çocuklarını evlat isteyen yerli halka verdiler. Bazı durumlarda yerli halktan tefeciler, yok pahasına veya bir avuç tahıl için mültecilere küçük kız çocuklarını ve kadınlarını vermek için baskı yaptılar. 27 Ocak 1920'de mültecilerin yayımladığı bildiriye göre yaklaşık 4.000 kadın ve kız yerel zenginlere köle olarak verildi. Mülteciler çaresizlikten 12 yaşından büyük kız ve erkek çocuklarını 30-40 rubleye satmaya başladılar. Tüm bu sıkıntılara ayrıca soğuk, açlık ve çeşitli salgın hastalıklar eklenince Kırgızlar için hayat yaşanmaz hâle geldi. 1 Mayıs 1917 tarihine gelindiğinde Doğu Türkistan'da ölen Kırgız ve Kazakların sayısı 70 ila 87.000 arasındadır.⁶⁷

Askerî çatışmalarda, tenkil müfrezesi tarafından veya diğer durumlarda öldürülen insanların tam sayısı tartışmalıdır. Tarihçiler bu konuda henüz tam bir fikir sağlamamış, buna rağmen sadece Bişkek ve Karakol şehirlerinde iddia edilen verilen aşağıdaki gibidir: Ş. Batırbaev - 35.900, C. Cunuşaliev - 146.000, G. K. Krongart - 96.000-114.000, T. Rıskulov - 214.072, K. Usenbaev- 119.215 kişi.⁶⁸

Çarlık Rusya'nın ayaklanmayı acımasızca bastırması sonucunda, Kırgızistan'ın kuzey kısmının yerli nüfusu 119.215 kişi, bir başka deyişle %41,4 azaldı. Semireçen bölgesinde ise nüfus %25 oranında düştü. Bişkek ve Karakol şehirlerinde eğer çadır sayısına (boz-üy) bakılırsa ayaklanma öncesi toplam 62.600 ev varken ilk başta 12.000'i, sonradan 9.000'i olmak üzere toplam 21.000 ev tahrip oldu. Bir başka veriye göre bu şehirlerde yaşayan yerli nüfusun hane sayısı ayaklanmaya kadar 62.340 iken 1917 yılı başında sadece 20.365 kaldı. Yerli Kırgız halkının %66'sı kendi yurdunu terk etti.⁶⁹

1917 Şubat Devrimi'nden sonra mülteciler, evlerine dönmeye başladılar. Mültecilerin dönüş yolu cesetlerle kaplıydı. Kırgızlar yurduna fakir ve yoksul olarak geri dönüyorlardı. 1 Mayıs 1917'de 64.000 insan geri dönerken 38.000 kişi hâlâ Rusya sınırları dışındaydı. Devrime rağmen halka karşı Rus Kulakları (Rus toprak ağası) tarafından yeniden oluşturulan tenkil müfrezesinin cezaları, sürgünleri hatta cinayetler devam etti. Geçici Hükûmetin etkin olduğu dönemde sömürgeciler tarafından öldürülenler ile salgın ve açlıktan ölenlerin sayısı 20.000 kişiye kadar ulaştı.⁷⁰

Türkistan Genel Valisi Kuropatkin, geniş ölçekli bir baskı için ayaklanmayı bir bahane olarak kullanarak Kırgızları isyan olan yerlerden çıkarmak için bir plan gerçekleştirdi. Bu planın gerçekleşmesi için Issık Göl Vadisi'nin, Kemin bölgesi dâhil kısmen Çüy Vadisi'nin ve Narın şehrinin tarım için elverişli topraklarında Rus göçmenlerin iskân edilmesi için Kırgız nüfustan temizlenmesi gerekiyordu. Yurtlarından çıkartılan Kırgızlar Narın bölgesinin yüksek irtifalı yerlerine ve Balkaş Gölü çevresindeki çöllere yerleştirilmeliydi. Böylece Kırgızlar hayvanlarından, otlaklarından ve tarıma elverişli arazilerinden yoksun yaşamaya mahkûm edilecekti.⁷¹

SONUÇ

1916 Kırgız isyanı Kırgız tarihinin en büyük felaketlerinden birisi olmuştu. İsyân en verimli Kırgız topraklarının Ruslar tarafından işgal edilmesi ve Rus köylülerine verilmesiyle başlamıştı. Başka bölgelere göçe zorlanan Kırgızlara isyandan başka çare kalmamıştı. İsyân Rus ordusu

⁶⁷ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi, Bişkek, 1997, s. 140.*

⁶⁸ 1916. *Cıldağı Kötörülüştün 90. Cıldağı: İlimniy Konferensiyalardı Materialdagi*, Kırgızistan Tarihinin Meseleleri, No. 3, s. 8, 62; G. K. Krongart, *Naseleniye Yujnova Kazakstana i Severnoy Kirgizii vı Poslednyı Treti 19. Naçale 20. Veka (1867-1914)*, Doktora Tezi, 1985, s. 111-112; Kuşbek Usenbayev, *Vastaniye 1916 Goda vı Kirgizii*, s. 249; Kuşbek Usenbayev, *Obşestvenno Ekonomičeskie Otnaşenia Kirgızov: Ftoraya Palavina XIX. Naçolo XX. Veka*, s. 55; Turor Rıskulov, G. Broydo, *Vosstaniye Kazakhov i Kirgızov vı 1916*, London, 1989, s. 34; T. Şeyşekanov, *Köldögü Kötörülüş*, Bişkek, ARHİ, 2003, s. 73.

⁶⁹ Kuşbek Usenbayev, 1916: *Georiçeskiye i Tragiçeskiye Stranisi, Bişkek, 1997, s. 147.*

⁷⁰ *age.*, s. 147.

⁷¹ *Vosstaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, s. 85-88.

tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Kırgız isyancıları silah bakımından kendilerinden çok üstün Ruslara karşı başarısız oldu. İsyanın yerel halk tarafından bölgesel olarak gerçekleştirilmesi, isyancıların birbirleri ile iletişimlerinin yeterli olmaması ve düzenli birliklerin kurulamaması da isyanın başarısız olmasında neden oldu. Toprağından olan Kırgızlar Rus askerleri tarafından vahşice öldürüldü. Köyleri yakılan çok sayıda Kırgız ve Kazak evlerini ve yurtlarını terk ederek göç etmek zorunda kaldı. İsyanı karışmayan ve hatta kaçmaya çalışan silahsız çocuk, kadın ve yaşlılar da acımasızca katledildi. Bölgede adeta bir kıyım yaşandı. Kırgızlar tarihten silinme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Çarlık Rusyası'nın yıkılışı Kırgızlara karşı yürütülen etnik kıyımı ancak durdurulabildi. Bir başka deyişle Kırgız halkı 1917 Bolşevik Devrimi sayesinde hayatta kalmayı başarabildi. Lenin'in ulusal politikası Kırgız halkının kendi kaderini tayin etmesine imkân sağladı.

KAYNAKÇA

Arşivler

Kırgızkoy Respubliki Sentralniy Gosudarstvenniy Arhiv SGA, (Kırgız Cumhuriyeti Devlet Merkez Arşivi)
Nasionalnaya Akademiya Nauk Kırgızkoy Respubliki HAH KP, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi

Referans Eserler

- 1916 Cılkı Kırgızistan'daki Kötürülüş, Der. P. Kazıbayev, Bişkek, 1996.
- 1916 Cıldağı Kötürülüştün 90. Cıldağı: İlimniy Konferensiyalardı Materialdağı, Kırgızistan Tarihini Meseleleri, No. 3.
- BROİDO, G. İ., *Vostaniye Kırgız vı 1916*, Moskova, 1925.
- BUDYANSKIY, David, *İstoriya Bejensev-Kırgızkov (1916-1927 Godı)*, Bişkek, 2007,
- İLYASOV, S.İ., *Zemelniye otnoşeniya vı Kırgızii v Kontse 19. Naçale 20. Veka*, Frunze, Kırgızistan Bilim Akademisi Yayınları, 1963,
- KRONGART G. K., *Naseleniye Yujnova Kazakstana i Severnoy Kirgizii vı Posledniy Treti 19. Naçale 20. Veka (1867-1914)*, Doktora Tezi, 1985.
- LUDŞUVEYT, E.F., *Tursiya vı Godı Pervoy Miravoy Vaynu: 1914-1918*, Moskova, 1966.
- MAHMUTBEKOVA, Mistegul, *Kırgızistandagı 1916 Cıldağı Eldikerkindik Kötürülüşü*, Bişkek, 2008.
- RISKULOV, Turor G. BROYDO, *Vostaniye Kazakhov i Kirgizov vı 1916*, London, 1989.
- SAPELKİN, A., *Halogavaya Politika Tsarizma vı Kırgızii: Materialı po İstorii i Ekonomike Kırgızii*, Frunze, 1963.
- SOLTONOEV, Belek, *Kızıl Kırgız Tarihi*, 2. Baskı, Bişkek, 1993.
- ŞEYŞEKANOV, T., *Köldögü Kötürülüş*, Bişkek, ARHİ, 2003.
- USENBAYEV, Kuşbek, *Vastaniye 1916 Goda vı Kirgizii*, Frunze, 1967.
- USENBAEV, Kuşbek, *1916: Georiçeskiye i Trağıçeskiye Stranisi*, Bişkek, 1997.
- USENBAEV, Kuşbek, *Obşestvenno Ekonomičeskie Otnaşenia Kırgızov: Ftoraya Palavina XIX. Naçolo XX. Veka*, Frunze, 1980.
- Vostaniye 1916 Goda vı Kırgızistane*, Der. Kuşbek Usenbayev, Devlet Sosyal Ekonomik Yayıncılık, Moskova, 1937.
- Vostaniye 1916 Goda vı Sredniy Azii i Kazakstane*, Sbornik Dokumentov, Moskova, 1960.